

Безпосереднє здійснення влади народом і соціологічна школа права

А.О. Янчук

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

У статті досліджується вплив соціологічних підходів на розвиток безпосереднього здійснення влади народом, аналізуються точки зору різних авторів на цю проблематику. Зроблено висновок, що соціологічна школа права розглядає безпосереднє здійснення влади народом не тільки щодо їх нормативного наповнення, а й впливу історичних, соціальних, економічних, політичних та інших факторів на їх прийняття.

В статье исследуется влияние естественно-правовых подходов на развитие непосредственного осуществления власти народом, анализируются точки зрения различных авторов на данную проблематику. Сделан вывод, что социологическая школа права рассматривает непосредственное осуществление власти народом не только относительно их нормативного наполнения, но и влияния исторических, социальных, экономических, политических и других факторов на их принятие.

In the article an impact of sociological approaches on the development of the direct exercise of power by the people is examined, various authors' views on this issue are analyzed. As a result of the analysis the author comes to the conclusion that the Sociological school of law considers the direct exercise of power by the people not only in terms of their normative content, but also in terms of the impact of historical, social, economic, political and other factors on its adoption.

Ключові слова: *безпосереднє здійснення влади народом, народний суверенітет, народовладдя, соціологічна школа права.*

Постановка проблеми

Належність влади народу, визнання його джерелом формування державної політики безпосередньо базується на конституційній ідеології визнання людини, її прав і свобод, честі та гідності, недоторканності та безпеки вищою цінністю конституційного розвитку суспільства і держави [1, с. 291]. З огляду на це, на порядку денний виступає питання щодо впливу різноманітних шкіл права, у тому числі й соціологічної, на формування відповідної ідеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Родоначальниками соціологічної школи права були Р. Ієринг, Є. Еріх, Р. Паунд.

На території Росії, до складу якої входили українські землі, у дореволюційний період зародження соціологічного напрямку в праві відбувається під впливом праць

Б. Кістяковського, Г. Гурвича, С. Муромцева.

Сучасні ідеї, концепції та доктрини юридичної соціології знаходять відображення у теоретичних працях В.В. Копейчикова, М.В. Костицького, О.Є. Манюхи, А.С. Надточія, П.С. Пацурківського, Л.В. Петрової, С.В. Савчука, М.І. Панова, Н.П. Осипова, В.В. Джуня та інших, що можна вважати початком не тільки відродження теоретичних досліджень питань юридичної соціології, а й поступовим становленням українського напрямку в цій сфері юридичних знань.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасних умовах суспільного розвитку для країн колишнього соціалістичного табору, а особливо республік СРСР стало питання еволюції позитивного права відповідно до нових стандартів і умов

життя, підвищення ролі судів і суддів у процесі регулювання суспільних відносин, визначення статусу судових актів і судових прецедентів, судової нормотворчості тощо. З огляду на зазначене, перед українською юридичною наукою стоїть важливе завдання – врахування, крім доктрини правового нормативізму при визначенні правових засад безпосереднього здійснення влади народом та інших правових доктрин, зокрема, і соціологічної школи права.

Формулювання цілей статті

Ураховуючи наведене вище, метою цієї статті є дослідження соціолого-правових підходів при визначенні сутнісних характеристик безпосереднього здійснення влади народом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Використання інструментарію соціологічної школи конституційного права дає змогу розглядати право як складову соціального життя, що корениться не в законах, а в самому суспільстві та є результатом свідомої діяльності людей через створення ними правопорядку, врегульованого правом, що існує у нерозривному зв'язку із суспільними відносинами, які є об'єктом правового регулювання тощо. Саме таке розуміння права дає змогу при його застосуванні наповнити правові категорії соціальним змістом і проголосити пріоритет суспільних відносин як змісту права над його юридичною формою. Саме тому вивчення соціолого-правових підходів є надзвичайно важливим та актуальним в аспекті безпосередньої владної діяльності народу.

Українські дослідники вважають, що основи соціологічної школи конституційного права в Європі розробив французький конституціоналіст Л. Дюгі (1859-1928 рр.), який висловлював думку, що держава зобов'язана встановлювати певні закони та не встановлювати інших. Згідно з цією позицією у країнах, де діяла система жорстких конституцій, декларацій і гарантій прав громадян (у той час – Франція та

США), законодавець не має права видавати закони, що суперечили б декларованим правам громадян і конституціям. Спираючись на ідею соціальної солідарності, що за Л. Дюгі є універсальним законом розвитку суспільства, її автор стверджував: будь-який закон, що перебуває в очевидній і абсолютній опозиції до елементів соціальної солідарності, ніби не існує. Відтак, держава зв'язана законами тією мірою, якою вони відповідають ідеї соціальної справедливості [2, с. 65-67].

Соціологія права наголошує на його реальності. Реальність права не є тотожною матеріальній (писаній) формі вираження правових норм. Адже правова норма є ідеальною моделлю поведінки, а тому лише й першим, початковим етапом правового регулювання суспільних відносин. Натомість право набуває реальної значимості лише тоді, коли правова форма стає невід'ємною належністю соціальних відносин, поза якою вони не можуть сформуватися та існувати, опиняючись за межами всіх відповідних юридичних наслідків – можливостей, обтяжень і гарантій [3, с. 95].

Соціологічна школа права досить часто спирається на прецедент, як на основу свого існування, що становить певного роду джерельний базис, підґрунтя цієї теорії. Зазначене втілюється у підходах соціологічної школи права на дослідження проблематики безпосереднього здійснення влади народом, яке повинно здійснюватися з урахуванням різних соціальних регуляторів, у тому числі й рішень судів.

З позицій соціологічного підходу право живе і діє в правовідносинах, воно реалізується в них. Без реалізації в правовідносинах писане право і законодавство залишається макулатурою, папірцем або історичними пам'ятками права. Право і законодавство також реалізуються безпосередньо через правомірну поведінку та діяльність, через дотримання, виконання, використання правових норм і особливу правозастосовну діяльність державних органів та інших юридичних осіб [4, с. 32-33]. У цьому аспекті соціологічна школа

права вбачає безпосереднє народовладдя, його види і форми через призму правозастосовної діяльності державних органів, які застосовують відповідні норми щодо безпосереднього здійснення влади народом.

Сучасні науковці зазначають, що соціологічні дослідження права здійснюються на засадах міждисциплінарного комплексного підходу до розв'язання актуальних проблем суспільства, права та держави [5, с. 561-562]. Соціологічні концепції засновані на соціологічному праворозумінні, тобто такому, яке інтерпретацію права органічно пов'язує з певними соціальними явищами (насамперед – з певними суспільними відносинами) [6, с. 6]. Не останнє місце в цих відносинах займають відносини народовладдя, тобто пов'язані з виникненням, зміною і припиненням безпосередньої владної діяльності народу.

Таким чином, безпосереднє здійснення влади народу може виникати і розвиватися виключно в безпосередньому зв'язку з соціальними відносинами, які опосередковують відповідну правову форму. В іншому разі безпосереднє здійснення влади народом зводиться лише до реєстру певних норм, які не мають жодних наслідків і не сприяють виникненню відносин безпосереднього здійснення влади народом.

Оцінити якість закону, тобто чи задовольняє він більшість, можливо за допомогою інструментарію соціології права: оцінка соціальної ефективності дії того чи іншого закону, чи є він законом більшості, чи – вузькогрупової меншості [7, с. 263]. Зазначене набуває конче важливого значення для безпосереднього здійснення влади народом, адже ця діяльність повинна мати загальний, а не вузькогруповий характер.

Активно простежується запровадження соціальних форм права через діяльність судів, які, зокрема, зорієнтовані на дотримання принципу верховенства права. Так, наприклад, згідно зі ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [8] суди здійснюють правосуддя на засадах верховенства права. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» [9]

діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, а відповідно до частини першої ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України [10] суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права. Аналогічні норми в тій чи іншій формі зафіксовано й у багатьох інших законах і процесуальних кодексах. Наведене надає безпосередньому здійсненню влади народом нових зовнішніх форм вираження, в яких особливе місце займає правозастосовна практика з питань організації та здійснення влади безпосередньо народом.

Тоні Оноре зазначає, що закони повинні бути сформульовані в загальних рисах. Вони часто не дуже добре пристосовані до конкретних випадків, а двох зовсім однакових випадків не існує. Цілком природно, що закони не можуть бути повністю відповідними, бо виникають ситуації, які не передбачалися і не могли передбачатися тими, хто створював закон. Це враховують усі правові системи. Вони надають судям певні повноваження робити винятки, коли це здається їм справедливим. Межі цих повноважень залежать від країни та галузі права, але вони завжди існують. А використання цих повноважень часто називається правосуддям на основі права справедливості [11, с. 116]. Принцип справедливості має і повинен бути в основі здійснення правосуддя судами України щодо відносин, пов'язаних із безпосереднім здійсненням влади народом. Зазначене потребує переосмислення безпосереднього здійснення влади народом у частині окремих її видів, зокрема, таких як установча, контрольна, захисна діяльність народу, а також таких її форм як мирні збори, мітинги, походи, демонстрації, вибори, референдуми тощо.

Біль-менш чітко завдання соціології права були визначені ще в першій половині ХХ ст. Г. Берманом, який зазначав, що у своєму дослідженні права соціальна теорія повинна зосередитись на взаємодії духу і матерії, ідей і досвіду. Вона повинна звести воедино всі три традиційні школи юриспруденції – політичну (позитивізм),

етичну (теорію природного права) та історичну (історична юриспруденція) – і створити інтегровану, єдину юриспруденцію [12, с. 56-58]. Зазначене й визначило розвиток соціології права та соціології конституційного права на майбутнє. У межах конституційного права розвивалися й соціологічні підходи до безпосереднього здійснення влади народом, які були спрямовані на створення «берманівського» прагнення до дослідження конституційно-правових постулатів безпосереднього здійснення влади народом на основі взаємодії духу і матерії, ідей і досвіду.

Останнім часом досить активно питання соціології конституційного права вивчаються В. Джуном [13; 14; 15]. Дослідник зазначає, що наслідками регулюючого впливу конституційного права є еволюційні зміни в соціумі, а оптимальність його норм та інститутів може вимірюватися лише позитивом чи негативом наслідків їх застосування в різних сферах соціального буття, оскільки немає іншого достовірного критерію для визначення ефективності правового регулювання [14, с. 154]. З огляду на зазначене, відповідно до соціологічного підходу ефективність законодавчого регулювання безпосереднього здійснення влади народом необхідно визначати з точки зору дотримання балансу його позитивного сприйняття та ефективного застосування (регулювання).

Наведені доктринальні положення дають змогу окремим науковцям розглядати конституційно-правову дійсність, у тому числі й концепт безпосереднього здійснення влади народом через призму конституційної держави як ідеології суспільних реалій. Зокрема, А. Селіванов зазначає, що на сьогодні можна говорити про появу нової доктрини – «конституційної держави», яка дає можливість зблизити правову реальність і конституційний ідеал, закладений у тріаді ознак, – демократична, правова, соціальна держава. Зазначене дає науковцю можливість зробити висновок про те, що в конституційній державі воля народу обумовлює зміст правління, а народний суверенітет відповідно – державний суве-

ренітет. Дослідник також стверджує, що влада народу – це завжди політична влада, яка повинна реалізовуватися в широких формах прямого волевиявлення людей, а також у конституційно-визначених формах «народної владоспроможності» [16, с. 4].

Висновки

Соціологічний підхід до розуміння безпосереднього здійснення влади народом доводить, що воно існує в нерозривному зв'язку із суспільними відносинами, які є об'єктом конституційного регулювання. Зазначене потребує аналізу відповідних правових положень з урахуванням соціальних, політичних та економічних умов, що склалися і в яких діє певна правова система – система нормативного забезпечення безпосереднього народовладдя.

Перевагою соціального, поряд з нормативістським підходом, є необхідність фактичного, а не формально-догматичного з'ясування видів, форм, завдань і результатів безпосереднього здійснення влади народом, природи явищ юридико-соціальної дійсності. Такий підхід дає змогу глибоко аналізувати процеси, що відбуваються в безпосередньому здійсненні влади народом не тільки з точки зору дотримання формальних конституційних чи законодавчих вимог, а й реальної, а не поверхневої перевірки змісту норм відповідного правового акта, що регулює цю сферу діяльності.

При дослідженні проблематики безпосереднього здійснення влади народом соціологічна школа права робить наголос не тільки і не стільки на сталих нормативних догмах, як на інших соціальних регуляторах у суспільстві, у яких належне місце посідають суди, створюючи специфічне правове забезпечення безпосереднього здійснення влади народом через винесення відповідних рішень.

Таким чином, соціологічна школа права розглядає безпосереднє здійснення влади народом не тільки з точки зору їх нормативного наповнення, а й з точки зору впливу історичних, соціальних, економічних, політичних та інших факторів на їх прийняття.

Література

1. Щербанюк О. Проблема реалізації народного суверенітету в умовах конституційної модернізації / О. Щербанюк // Право України. – 2012. – № 9. – С. 291-301.
2. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Л. Дюги. – Репр. воспр. изд. 1908 г. – Одеса : Юридична література. – 2005. – 1008 с.
3. Петришин О. Проблеми соціалізації права та соціологізації юриспруденції / О. Петришин // Право України. – 2013. – № 9. – С. 86-102.
4. Котюк В. О. Основи держави і права : навчальний посібник для абітурієнтів, студентів, учнів середніх шкіл і ліцеїв / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1998. – 320 с.
5. Бігун С. В. Соціологія права / С. В. Бігун // Юридична енциклопедія : в 5-ти т. / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Українська енциклопедія. – 2003. – Т. 5. – С. 561-562.
6. Рабінович П. Верховенство права : сучасні вітчизняні підходи до інтерпретації / П. Рабінович, О. Луців // Вісник Академії правових наук України (Збірник наукових праць). – Харків, 2012. – № 2 (69). – С. 3-16.
7. Латинская юридическая фразеология / Сост. Б. С. Никифоров. – М. : Юридическая литература, 1979. – 264 с.
8. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – С. 529.
9. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – С. 272.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – С. 446.
11. Оноре Тоні. Про право : Короткий вступ / Тоні Оноре ; пер. з англ. – К. : Сфера, 2004. – 124 с.
12. Берман Г. Западная традиция права : эпоха формирования / Г. Берман. – М. : Инфра-М, Издательство МГУ, Норма, 1998. – 624 с.
13. Джунь В. Соціологія конституційного права (до постановки питання) / В. Джунь // Право України. – 2010. – № 11. – С. 66-75;
14. Джунь В. Цивілізаційна парадигма соціології конституційного права / В. Джунь // Право України. – 2012. – № 7. – С. 151-160;
15. Джунь В. Аксиологічний інструментарій соціології конституційного права / В. Джунь // Право України. – 2013. – № 5. – С. 262-273.
16. Селіванов А. Конституційна держава : ідеологія суспільних реалій / А. Селіванов // Голос України. – 2013. – 17 трав. – С. 4.